
УДК 37.048.4

Олена Василенко,
кандидат педагогічних наук,
Хмельницький національний університет

ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ ВИПУСКНИКАМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто проблему вибору майбутньої професії випускниками загальноосвітніх шкіл: визначено чинники, які впливають на професійне самовизначення старшокласників; охарактеризовано основні орієнтири при виборі професії випускниками загальноосвітніх шкіл; досліджено вплив стереотипних уявлень про професії на формування професійного самовизначення молоді. Автором статті проведено експериментальне дослідження з визначення основних орієнтирів при виборі майбутньої професії випускниками загальноосвітніх шкіл та з'ясовано, що до останніх належить: думка батьків, можливість навчання на денному відділенні у ВНЗ державної форми власності та реальна спроможність працевлаштування за обраною професією.

Ключові слова: професія, професійне самовизначення, професійна орієнтація, стереотипи, старшокласники, загальноосвітні школи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останні соціально-економічні зміни, які відбулися в нашому суспільстві, спричинили зміни в традиційних цінностях, ідеалах, взаємовідносинах людей. Це стосується й трудової сфери. Утрачені минулі зв'язки між професій-

© Олена Василенко

ною освітою та професійною працею призвели до втрати налагодженої системи просвітницько-виховної роботи школи в напрямку трудового виховання учнів. Проблема тут полягає в тому, що невинуватена кількість випускників шкіл обирає престижні та популярні професії юриста, економіста, менеджера. На жаль, дуже мало з них виявляють бажання реалізувати себе у сфері матеріального виробництва, харчової промисловості, соціального обслуговування, послуг тощо. Тому дисбаланс між бажаним та очікуваним, реальними можливостями та перспективами приводить до соціальної дезорієнтації та певним чином до порушення соціалізації підлітка.

Уперше питання вибору майбутньої професії постає перед школярами після закінчення 9-го класу. Якщо учень вирішив закінчувати школу, то в 11-му класі йому доведеться остаточно вирішувати, що робити: йти на роботу, вступати до вузу чи закінчувати певні курси. Значна частина старшокласників не має чіткої життєвої перспективи, переживає почуття незахищеності, невпевненості в собі і своїх силах. Інші обирають професії, які не користуються попитом на підприємствах та виробництві і тому змушені працювати не за фахом.

На жаль, сучасна молодь схильна ідеалізувати професію, звертає увагу на її зовнішній привабливий бік. Нерідко вибираючи майбутню професію, молоді люди орієнтуються на критерії престижності, вигідності. Але потрібно пам'ятати, що часто висока заробітна плата вимагає значних інтелектуальних, психічних чи фізичних зусиль. Самі собою великі гроші та посада не гарантують задоволення роботою та собою. Тому в умовах розвитку ринку праці, зростання вимог до підготовки сучасного фахівця нагальною є необхідність якісного покращення системи професійної орієнтації молодого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Науковці по-різному розглядають питання розвитку професійного інтересу особистості, вважаючи, що його динаміка розгортається таким чином: зацікавленість, допитливість, пізнання, дія. Дослідники стверджують, що професійний інтерес є однією із властивостей особистості, що ха-

рактизує позитивне ставлення людини до певного виду трудової діяльності та її спрямованість на цю діяльність [6].

Є. Павлютенко [5] наголошує на тому, що усвідомлені потреби особистості при виборі майбутньої професії породжують відповідні інтереси, які знаходяться в основі діяльності, спрямованої на здійснення всього комплексу мотивації. Науковець пропонує розглядати потреби як основу формування інтересів, ціннісні орієнтації – у вигляді основного змісту цих інтересів, а мотиви діяльності – як різновиди інтересу.

Питання мотивації особистості до здійснення професійного вибору та здатності до певної діяльності висвітлені в наукових дослідженнях К. Абульханової-Славської, В. Бодрова, А. Голомшток, Є. Клімова, І. Назімова, К. Платонова, В. Сафіна та інших. Розгляду соціальних і соціально-психологічних чинників, що впливають на процес професійного самовизначення людини, присвячені праці В. Оссовського, В. Черноволенко, В. Шубкіна. Висвітлення питань життєвих і професійних планів молоді, її професійних намірів знайшли своє відображення в дослідженнях Р. Чередніченко та В. Шубкіна. Визначенням ролі й місця здібностей, інтересів, мотивів та індивідуально-особистісних рис у формуванні професійно важливих якостей займалися Е. Зеєр, Т. Кудрявцева, Б. Ломов. При цьому в наукових дослідженнях майже не розглядається проблема чіткого визначення та надання правильних орієнтирів при виборі майбутньої професії випускникам загальноосвітніх шкіл (далі – ЗОШ) в сучасних умовах.

З огляду на це, **метою статті** є визначення та обґрунтування тих орієнтирів при виборі майбутньої професії випускниками ЗОШ, які сприятимуть їх найповнішій професійній самореалізації та самоствердженню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір професії є найголовнішим чинником подальшого життя людини, її ставлення до себе і світу. Саме від вибору майбутньої професії залежить те, як людина почуватиме себе в суспільному житті, як буде реалізувати свій потенціал та чи отримає справжнє задоволення від своєї діяльності [4].

Під терміном “професія” розуміється рід трудової діяльності, що вимагає визначеної підготовки і є звичайно джерелом матеріального забезпечення існування людини. Професія також характеризується як система знань, умінь і навичок, властивих визначеній людині [1].

На сучасному етапі вибір професії випускниками ЗОШ є непростим, складно мотивованим та залежить від багатьох обставин. За твердженнями М. Скиби та О. Коханка [7, с. 73] причинами цього явища є, по-перше, розширення діапазону професій (майже 500 професій зникає і стільки ж з’являється лише протягом одного року), що зумовлено появою нових галузей виробництва та науково-технічним прогресом; по-друге, змінюється зміст і характер праці; по-третє, ускладнюється сама структура особистості, її потреби і мотиви вибору професії.

Є. Павлютенко [5] зазначає, що на вибір професії молодію особистістю впливає група таких чинників, як:

1. Група дружніх відносин (друзі, товариші, знайомі, випускники школи).

2. Навчальні предмети.

3. Позакласна робота (шкільні гуртки, факультативи, індивідуальна робота, бесіди про професію).

4. Позашкільна робота (екскурсії, зустрічі з фахівцями, керівниками підприємств, відвідування Днів відкритих дверей навчальних закладів).

5. Педагогічний колектив (класний керівник, вчителі, соціальний педагог, психолог, адміністрація навчального закладу).

6. Сім’я та інші родичі.

7. Засоби масової комунікації (телебачення, радіо, книги, газети, Інтернет).

8. Суспільно-корисна та виробнича діяльність (дослідницька робота, робота в учнівських об’єднаннях, ремонтних бригадах тощо).

На думку Є. Клімова [3, с. 73], основними орієнтирами при виборі майбутньої професії старшокласниками ЗОШ є такі:

1. Позиція старших членів сім’ї, які вважають, що несуть пряму відповідальність за благополуччя підлітка і тому прагнуть нав’язати свою думку.

2. Позиція друзів і подруг. Дружні стосунки в юнацькому віці дуже міцні і можуть серйозно впливати на вибір професії. Але часто думка друзів про певну професію не відповідає тим здібностям та інтересам, які є у юнака, і тому більше шкодить, ніж допомагає.

3. Позиція вчителів, шкільних спеціалістів. Спостерігаючи за поведінкою, навчальною та позанавчальною діяльністю учнів, досвідчений педагог може знати багато такого, що приховано від непрофесійних очей. Тому думка вчителя, якому довіряє старшокласник, часто є однією з вирішальних при виборі професії.

4. Особисті плани та уявлення про майбутню роботу, у тому числі й уявлення про передбачуваний рівень доходів. Часто учні мають неправильні або поверхневі уявлення про свою майбутню професію. Вони не виявляють бажання дізнатися про специфіку діяльності більше, познайомитися з людьми, які працюють в цій галузі тощо. Не бажаючи витратити свій час, навчаючись у школі, вони часто “кусають собі лікті” після закінчення ВНЗ.

5. Здібності. Нерідко старшокласники при виборі професії спираються тільки на свої здібності та успіхи в навчанні, не враховуючи того, що майбутня професія може потребувати й інших досягнень в різноманітних видах діяльності.

6. Рівень вимог на суспільне визнання. Мається на увазі те, що кожна людина прагне визнання, воно є винятково важливим для неї. Проте не кожному вдається стати знаменитим співаком, видатним політиком чи лауреатом Нобелівської премії. Плануючи свій трудовий шлях, старшокласники часто не зважають на реалістичність вимог до себе та своєї професії. А за розчарування доводиться платити дуже дорого.

7. Інформованість. При виборі майбутньої професії молоді люди часто не дбають про те, щоб зібрані відомості про неї не виявилися спотвореними, неповними, поверхневими. Часто професія подобається тільки тому, що зі сторони все виглядає так легко, чудово, перспективно. І тому молодь зазвичай не бажає довідатися більше про те, як все відбувається насправді, скільки фізичних, розумових і психічних зусиль потрібно докласти людині, щоб досягти успіху і стати професіоналом.

Слід зазначити, що довгий час в нашій державі існували і досі продовжують існувати стереотипи у виборі професії, коли знівельовано статус робітничої професії. Більшість випускників шкіл вважають, що робітничі професії є неprestижними, нецікавими. Це свідчить про нерозуміння того, що влаштуватись на роботу з омріяним дипломом за спеціальністю зможуть тільки одиниці.

Існують також соціальні стереотипи у виборі професії, серед яких гендерні стереотипи є одними з найважливіших. Так, в сучасному суспільстві домінують уявлення про типово чоловічий образ професії, що включає в себе набір рис, пов'язаних з професійною компетенцією, раціональним мисленням і активною життєвою позицією, а також типово жіночий – з соціальними і комунікативними навичками, душевною теплотою і емоційною підтримкою. Тому, незважаючи на декларування “рівних можливостей” для чоловіків і жінок в оволодінні тією чи іншою професією, стереотипні уявлення в нашій країні про “чоловічі” або “жіночі” спеціальності досі переважають серед значної частини населення [2].

Підтвердженням усіх висловлених нами думок є результати проведеного анкетування серед 230 випускників загальноосвітніх шкіл м. Хмельницького та Хмельницької області. Отримані дані засвідчили, що більшість учнівської молоді визначилися з вибором майбутньої професії ще по закінченні 9-го класу та в першій чверті навчання у випускному класі загальноосвітньої школи (у 33 % та 41 % випадках). Значна частина опитаних (67 %) при виборі форми власності вищого навчального закладу обрали ВНЗ державної форми власності як найбільш оптимальний варіант, але в той же час розглядають обидва варіанти форми власності ВНЗ (державний і приватний) – 33 % опитаних.

На питання “На якій формі навчання Ви плануєте свій вступ до ВНЗ” 61,3 % опитаних відповіли, що розглядають обидва варіанти – бюджетну і контрактну форми навчання. Переважна більшість респондентів (48 %) зазначили, що не розглядають навчання на заочному відділенні як оптимальне та прийнятне, тому що вважають, що така форма навчання не дає змогу опанувати усі дисципліни більш глибоко і в повному обсязі.

Більшість учнівської молоді на питання чи проходили вони спеціальну підготовку, щоб поступити на обрану спеціальність, відповіли, що вони займалися з репетиторами із ЗНО (68 %), але основним чинником при виборі майбутньої спеціальності стали все ж таки рекомендації батьків (у 71 % випадках).

При виборі майбутньої спеціальності випускників ЗОШ найбільше привабила реальна можливість працевлаштування за обраною професією (42 %) та покликання і здібності до цієї професії (40 %). А основним чинником, що ускладнював вибір майбутньої спеціальності, стали сумніви і невпевненість у власних знаннях (29 %) та оцінка платоспроможності випускників шкіл та їх родин (47 %).

Цікавими для нашого дослідження виявилися результати анкетування за гендерним аспектом. Так, наприклад, опитані юнаки виявили схильність до вибору професій прикладного характеру – математика, механіка, економіка (89 %), а не гуманітарного профілю (психологія, соціальна робота, фізична реабілітація, філологія); своє професійне самовизначення вони здійснили більшою мірою не усвідомлено, про що свідчить той факт, що визначалися з професією вони не заздалегідь, а напередодні вступу до ВНЗ (27 %) та керувалися не власними знаннями і бажаннями, а рекомендаціями батьків (39 %).

Отримані результати проведеного анкетування серед дівчат засвідчили, що 38 % з них схильні до вибору спеціальностей гуманітарного профілю, а 61 % дівчат бажають оволодіти професіями прикладного характеру (комп'ютерне програмування, дизайн інтер'єрів та одягу, перекладач тощо). Цікавим є те, що більшість дівчат визначилися з вибором професії по закінченні навчання у випускному класі школи (38 %) та в першій чверті навчання у випускному класі (69 %). Ці результати свідчать, що представниці жіночої статі виявились більш свідомими при виборі майбутньої професії, ніж їх однолітки – юнаки. Варто зауважити, що 59 % опитаних дівчат проходили спеціальну підготовку у вигляді занять з репетиторами з ЗНО та 38 % з них брали участь у різноманітних гуртках, секціях, факультативах. Проте на вибір майбутньої професії більшості з них вплинула думка батьків (49 %) та учителів (44 %).

Отже, аналіз проведеного анкетування серед випускників ЗОШ засвідчив, що сучасні дівчата не мають стереотипних уявлень про суто “жіночі” професії та виявляють бажання усвідомлено обирати “чоловічі” спеціальності. Також представниці жіночої статі є більшою мірою поінформовані та цілеспрямовані при виборі майбутньої життєвої справи, ніж їх ровесники – чоловіки.

Висновки. Отже, результати проведеного анкетування серед випускників ЗОШ дозволяють нам стверджувати, що на сьогодні основними орієнтирами при виборі майбутньої професії є думка батьків, можливість навчання на денному відділенні у ВНЗ державної форми власності та реальна спроможність працевлаштування за обраною професією. Ці дані свідчать про те, що сучасна молодь адекватно оцінює власні професійні прагнення й можливості, співвідносячи їх з реальними соціально-економічними умовами. Проте молодим людям потрібно пам’ятати, що вибір майбутньої життєвої справи є дуже важливим кроком. І тому необхідно враховувати не лише думку батьків, друзів чи знайомих, а в першу чергу те, що подобається саме вам. Потрібно задуматись над тим, чи зможете ви займатися однією справою день за днем протягом всього життя, докладаючи максимум зусиль. Адже на сьогодні для того щоб досягти успіху в житті, потрібно прагнути бути кращим в будь-якій з вибраних спеціальностей. Також молодь повинна чітко визначитися з тим, на що вона очікує від майбутньої професії. Для цього необхідно співставити власні професійні та особисті прагнення, а також реальні потреби на ринку праці і свої запити щодо професійної самореалізації.

Перспективним для подальших розвідок у даному напрямку є дослідження форм і методів покращення системи профорієнтаційної роботи з випускниками загальноосвітніх навчальних закладів.

Список використаної літератури

1. Гладкова В. М. Профорієнтація : [навчальний посібник] / В. М. Гладкова. – Львів : Новий Світ-2000, 2007. – 160 с.
2. Василенко О. М. Особливості вибору майбутньої професії абітурієнтами вищих навчальних закладів: гендерний аспект / О. М. Василенко // Нау-

ковий вісник Ужгородського національного університету : Серія “Педагогіка. Соціальна робота” – № 32. – Ужгород, 2014. – С. 32–34.

3. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М., 1996. – 400 с.

4. Орієнтири для вибору професії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.profosvita.org.ua/uk/guide/articles/8.html>. – Заголовок з екрану.

5. Павлютенко Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Е. М. Павлютенко ; под ред. Б. А. Федоршина. – К. : Рад. школа, 1980.

6. Печерова М. В. Особливості професійних інтересів старшокласників з різними гендерними характеристиками [Електронний ресурс] / М. В. Печерова, С. В. Ситнік. – Режим доступу: http://psy-pdpu.com/conference/Pecherova_M.V.,_Sitnik.doc – Заголовок з екрану.

7. Скиба М. Є. Теорія і практика професійно-орієнтаційної роботи з молоддю : [навчальний посібник] / М. Є. Скиба, О. М. Коханко. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 322 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Гомонюк О. М.

Стаття надійшла до редакції 2.03.2016

Василенко Е. Н. Ориентиры для выбора будущей профессии выпускниками общеобразовательных школ в современных условиях

В статье рассмотрена проблема выбора будущей профессии выпускниками общеобразовательных школ: определены факторы, которые влияют на профессиональное самоопределение старшеклассников; охарактеризованы основные ориентиры при выборе профессии выпускниками общеобразовательных школ; исследовано влияние стереотипных представлений о профессиях на формирование профессионального самоопределения молодежи. Автором статьи проведено экспериментальное исследование по определению основных ориентиров при выборе будущей профессии выпускниками общеобразовательных школ и выяснено, что к последним относятся: мнение родителей, возможность обучения на дневном отделении в вузах государственной формы собственности и реальная возможность трудоустройства по выбранной профессии.

Ключевые слова: *профессия, профессиональное самоопределение, профессиональная ориентация, стереотипы, старшеклассники, общеобразовательные школы.*

Vasylenko O. **The reference points for future profession choice by school leavers in modern conditions**

The article considers the problem of choosing the future profession by school leavers. It was identified factors that influence professional self-determination of senior pupils, such as group of friendships (friends, comrades, acquaintances, high school graduates); academic subjects; extracurricular activities (school clubs, electives, individual work, discussions about the profession); extra-curricular activities (excursions, meetings with professionals); teaching staff (classroom teacher, teachers, social pedagogue, psychologist, administration of school); the family and other relatives; mass media (television, radio, books, newspapers, Internet); socially useful and productive activities (research, work in student associations, etc.).

The article describes main principles for future profession choice by school leavers: the position of the elder members of the family; the opinions of friends; the position of teachers or school specialists; personal plans and ideas about future work; abilities; level of aspiration; awareness.

It was studied the influence of stereotypes about the profession in the formation of professional identity of youth, among which the most important are gender stereotypes. The author found that stereotypical attitudes in our country about “male” or “female” specialties are still prevalent among a significant part of the population.

The author conducted an experimental study to determine basic guidelines when choosing the future profession of the graduates of secondary schools among 230 graduates of secondary schools of the city of Khmelnytskyi and Khmelnytskyi region. The study revealed that the main indications for the future of the profession by young people include: parents believe that the opportunity of training full-time in higher education institutions of state ownership and the real possibility of employment in your chosen profession. The analysis of the questionnaires showed that modern girls are not stereotypical representations of purely “female” profession and are willing to consciously choose a “male” profession. They are more informed and motivated when choosing their future profession than their male peers.

Keywords: *profession, professional identity, professional orientation, stereotypes, high school, secondary school.*